Tekst: Matthijs Smits | Foto's: Etienne van Sloun

De cirkel gesloten

Bezoekers van Château St. Gerlach zal het zeker zijn opgevallen: in de spiegel in een der zalen zit een gat. Een kogelgat, afgebeeld op de voorzijde van deze editie. Een tastbaar 'relikwie' van de bevrijding van zuidelijk Nederland door de Amerikanen in september 1944. Maar hoe kwam het er en wie had er gevuurd? Decennialang kleefde de naam van Joe Ryan aan dit stukje historie. Captain Joseph A. Ryan. Maar was hij de schutter wel?

'Eén ding heeft voor ons eigenlijk altijd vastgestaan', zegt Elizabeth Ryan, 'Joe kón dit niet hebben gedaan. Het paste totaal niet in zijn karakter om uit de bocht te vliegen.' Elizabeth (55) is als ze dit uitspreekt op 31 mei jl., met haar ouders Robert (Joe's jongste broer, 85) en Margie (84), broer Joseph II (52) en schoonzus Cheryl te gast in Zuid-Limburg. Op datzelfde St. Gerlach waar zich het kogelgat bevindt; een dag eerder heeft de familie op de Amerikaanse erebegraafplaats te Margraten de 65ste Memorial Day bijgewoond. Tijdens een speciaal belegde lunch onder het toeziend oog van het kogelgat zelf, ontrolt zich daags na de herdenking het complete verhaal dat zich uitstrekt van september 1944 tot nu.

Camille Oostwegel hoorde al tijdens zijn jeugd van een vriendje over het gat in de spiegel. Toenmalig kasteelheer Robert Baron Selys de Fanson zou de bevrijdende Amerikanen hebben willen fêteren op een glas wijn waarna in de gaandeweg joliger wordende stemming het schot zou zijn afgevuurd. Veel later, tijdens de opening van St. Gerlach in 1997 als château-hotel, krijgt Camille van Paul Stassen (87), wiens broer in 1944 bij het feestje aanwezig was, te horen hoe de vork in de steel zit. Niet Ryan heeft geschoten, maar een soldaat van lagere rang en Afro-Amerikaan. Omdat deze daarmee reëel gevaar liep disciplinair te worden gestraft, sprong Joe Ryan ertussen. Hij en hij alleen nam alle verantwoordelijkheid op zich.

Frannie en Jospeh Ryan

V.l.n.r. Camille Oostwegel, Robert Ryan en Frans Bergsteijn

Enige maanden na het incident op St. Gerlach sneuvelt Joe Ryan als zijn jeep tijdens het oprukken der Geallieerden in Duitsland op een mijn rijdt. Hij wordt begraven op Margraten waar zijn eenvoudige witte kruis in strak gelid staat tussen de duizenden andere. Bij aanschouwen altijd weer een diepe indruk achterlatend. Als vele andere wordt ook Ryans graf geadopteerd door een Zuid-Limburgse familie. Tot in de jaren vijftig is er sprake van briefcontact tussen deze familie en Joes nabestaanden in Amerika. Tot eerst moeder Ryan sterft en daarna de zuster die het contact overnam. De directe banden tussen de Ryans en Nederland slijten langzaam weg.
Camille zoekt jarenlang naar een aanknopingspunt in de VS van de man die steeds in verband was gebracht met het kogelgat. Hij probeert ook Ryans graf te adopteren, maar dat blijkt al 'bezet'. Totdat in 2005, luttele weken voor het bezoek van president George W. Bush aan Margraten (én St. Gerlach), het bericht komt dat een nieuwe adoptant wordt gezocht. Meteen grijpt Camille zijn kans. Dan komt hij eind 2009 via Mieke Kirkels, auteur van het boek *Van boerenakker tot soldatenkerkhof* (over het ereveld te Margraten), in contact met Nicole Sproncken. Zij weet de familie Ryan al in januari 2010 op te sporen. Als Robert haar daarover op St. Gerlach alle lof toezwaait, houdt Nicole het niet droog.

Vervolgens komen de verhalen op tafel die de cirkel zullen sluiten. Mieke Kirkels zet uiteen hoe het Amerikaanse bevrijdingsleger letterlijk was verdeeld in wit en zwart. De rassenscheiding is nog concreet in de VS en zelfs in het militaire circuit is die lijn doorgetrokken.

Elizabeth Ryan en Camille Oostwegel

Paul Stassen

Miets Stassen

Jospeh II, Robert en Margie Ryan

Joseph Ryan

V.l.n.r. Margie, Elizabeth, Joseph II, Cheryl en Robert Ryan

Afro-Americans – dan nog ronduit 'Niggers' – bekleden de laagste rangen en zijn bovendien ongewapend, want men wist maar nooit... Hoe kon dan een zwarte Amerikaan het schot op de spiegel hebben gelost? Het antwoord is onthutsend simpel: het wapen – een Luger-pistool – is buitgemaakt op de Duitsers. Kirkels, die veel onderzoek deed naar de bevrijders van Zuid-Limburg, wist uiteindelijk maar één Afro-Amerikaanse veteraan te achterhalen. En op de duizenden uit deze groep was hij natuurlijk niet degene voor wie Joe Ryan in de bres gesprongen was. Wie werkelijk het schot op St. Gerlach loste, blijft daardoor tot in de eeuwigheid verborgen. Maar met de uitgerafelde betrokkenheid van Ryan is nu wel dat deel van de geschiedenis bekend. Dan diept Robert Ryan de complete context uit. De familie woont al dertien generaties – dus reeds in de tijd van George Washingon – in Madison, New Jersey. Joe en Robert kwamen uit een gezin met acht kinderen. Zes van hen, onder wie twee dochters, dienden tijdens WOII in het Amerikaanse leger. Twee broers zijn thans nog in leven; behalve Robert, de jongste, is dat Leo (88), een RK-geestelijke die in de bevrijdingsmaanden onder meer in Oostenrijk belandde en later op de terugweg naar huis, het graf van zijn broer in Margraten bezocht.
Robert zat op het moment waarop broer Joe sneuvelde, in het Verre Oosten. Hij diende op het vliegkampschip Franklin toen dat een Japanse aanval te verduren kreeg waarbij honderden Amerikanen omkwamen. Robert redde het vege lijf door in zee te springen; hij raakte zwaar gewond. Het is 19 maart 1945; St. Joseph's Day. Hij kan er, 65 jaar na dato, nog altijd moeilijk over praten.
Hier openbaart zich wat in zovele families speelt sinds WOII: de ouders – survivors – zwijgen; de kinderen durven het alom gevoelde 'grote geheim' pas verbaal aan te roeren tegen de tijd dat de kleinkinderen gericht vragen beginnen te stellen. Iets van het boek gaat open.

Ook nu nog weet Robert de kwestie behendig af te buigen: 'het gaat vandaag toch niet om mij, maar om Joe.' En dan komt hij los: 'Joe was van ons achten de meest begaafde. Een warm en sociaal mens. Een geboren leider, als kind al. Hij stond altijd en overal vooraan. Als er gevoetbald moest worden of een andere sport beoefend, wilde iedereen bij hem in het team. Zijn foto waarop hij in uniform staat afgebeeld, geeft een heel goed beeld van hem. Misschien wel zijn meest waardevolle karaktertrek was zijn diepgaande integriteit.'

Robert Ryan wijst op zijn zoon: 'steek je hand eens uit.' Aan de vinger een gouden ring met rode steen. Joe had er twee van. Bestemd voor de belangrijkste vrouwen in zijn leven. De eerste ging naar moeder Ryan; dat is de ring die nu aan de hand van Joe II schittert. De tweede kreeg de vrouw met wie Joseph Ryan nog tijdens de oorlog trouwde.

En dan komt het: de lijn van Joe hield niet bij hem op, maar verbergt voorts een naoorlogse familietragedie. In 1943 wordt zoontje William geboren, in september 1944 dochtertje Barbara. Enkele maanden later sneuvelt Joe. Als zijn weduwe in 1952 hertrouwt, worden de kinderen door de stiefvader geëcht en verliezen de Ryans hen uit het oog. Pas jaren later, als William 21 is, zoekt hij zijn wortels op. Elizabeth herinnert zich de schokkende dag waarop de verloren zoon binnenstapte als ware het gisteren. 'Sprekend zijn vader.' Dat hij als kind een andere achternaam had gekregen, was in de familie Ryan destijds hard aangekomen. 'Wij zijn nu eenmaal bijzonder hecht met elkaar. Noem het gerust een clan.' William overleed in juni 2009. Dochter Barbara stierf al in 1954. Van William is er nageslacht; alleen... zij zijn geen Ryans meer.

Deze meidagen op Margraten en St. Gerlach wordt het slothoofdstuk geschreven van het boek dat op die bewuste septemberdag van 1944 zijn proloog beleefde. Voor de laatste regels worden de hoogbejaarde Ryans opgehaald door een Amerikaanse legerjeep uit WOII. Die brengt hen naar de Geulhemer grotten. Daar staat de familie plotseling weer oog in oog met de breed lachende Joe. Zijn beeltenis is in houtskool overgebracht op mergel. Als geschenk aan de familie. In de grotten zetten Robert, Margie, Elizabeth, Joe II en Cheryl hun namen op de plaquette die er ter ere van Joe I is aangebracht. Buiten is het even knipperen tegen het licht en de ontroering. De cirkel is gesloten. Captain Joseph A. Ryan is vereeuwigd voor Zuid-Limburg. En zijn verhaal nu bekend. ■

Precious memories

Château St. Gerlach contains a war relic: one of the mirrors in the castle halls has a bullet hole. The hole dates from September 1944, when an American soldier fired a shot during the liberation of South Limburg. For a long time, it was understood that Joseph Ryan was the marksman. Unfortunately, he himself is not here to explain the story, as he drove over a land mine on 1 March 1945, upon which he was buried at the Military Cemetery in Margraten. It wasn't until 1997 that Camille Oostwegel learned the true story from Paul Stassen, whose brother was good friends with Joe Ryan. During a party, an unknown African-American soldier, who was enjoying himself immensely, fired a shot from a Luger pistol taken off the Germans. Joe jumped in and took all responsibility for the incident so that the minority soldier wouldn't have to face severe disciplinary measures.

On 30 May of this year, Joe Ryan's family was in South Limburg in order to attend the 65th Memorial Day in Margraten. The following day, Camille visited the Ryans' table during a special Memorial Day luncheon held at Château St. Gerlach. There, Joe Ryan's brother Robert talked about his memories of Joe. "Joe was a warm, gregarious person, and even as a child he was a born leader. But what stood out the most about him was his deep integrity." Robert also mentions something which the Ryan family found deeply saddening - Joe's two children, William and Barbara, had to change their last name when their mother, Joe's widow, remarried in 1962. Joe's niece Elizabeth can remember when the then 21-year-old William walked into the home of his Ryan relatives as if it were yesterday. "He looked exactly like his father."

At the culmination of their visit, the Ryans, all of whom are now getting on in years, were taken to the caves at Geulhem in an American military jeep from the Second World War. Inside the cavern, they found themselves face to face with a broadly smiling Joe – a plaque bearing his likeness, done in charcoal, which has been placed in the limestone walls of the cavern in his honour.